बुक-पोस्ट प्रकाशित सामग्री

गुरुकुल पत्रिका । प्रह्लाद । आर्य भट्ट

रजि० संख्या एल० १२७७

सेवा में,

व्यवसाय प्रबन्धक
गुरुकुल काँगड़ी विश्वविद्यालय
हरिद्वार

रमलसिक्तामृ०

॥ श्रीकाशीविश्वनाथपुरीमेढुंढिराजगणेशके पास दाऊअग्निहोत्रीके सिद्धविनायक यंत्रमे रमलसिक्ता छापागया लिखा-विसेसरलाल जिसेलेनाहोय उसेढुंढिराजगणेशके पासदाऊअग्निहोत्रीकेदुकानपरमिलेगा सम्वत् १९३५ मि॰ भाद्रपदकृष्ण ९ कोप्रारम्भः ॥

र.सि
१

॥श्रीगणेशायनमः॥ शुंडादंडाभिराममणिमयमुकुटंकुंडलद्योतितास्यंमुक्ताकल्पांगदाद्यैर्विलसितवपुषंस्वर्णय
ज्ञोपवीतं दोर्दंडैर्निर्भयत्वांकुशवरपरशून्संदधानंगणेशंवंदेहंस्त्रग्धराभ्याम भिनवविलसत्कामिनीभ्यामुपेतं॥
१॥सजयतिगुरुनाथःसच्चिदानन्दनाथः प्रचलितपशुपाशध्वंसकार्यैकहेतुः स्मरणात अपियस्यग्रंथमेनंकरोमिह
रिसुतइहडांभेत्याहूयसोमनाथः २ सोमनाथेनमन्देनवाल्मीकपुरवासिना देवीदासप्रसादेनसंमेलः समुपा
र्जितः ३ संस्कृतैर्यावनीभाषालिख्यतेरमलाभिधे ग्रंथेगुरूत्तमस्कृत्यचमार्यैःकीयतामिति म्लेच्छदेशेप्रणकाले
सर्वत्रसिकतावृते जगामपथिकः कश्चित्तत्पथानंविचारयन् ५ शनैःशनैर्गच्छतिपान्थवर्येमध्याह्नकालःसहसै
वजातः क्लांतस्तदाभानुमयूषजालैर्विधायतत्तंपथिकःसमुप्तः विधायनिद्रामुपनीयखेदंगन्तुमनःपान्थवरस्तुच
क्रे इत्यन्तरेपूर्वकृतंहिलक्ष्मभग्नंमरुद्भिःसिकताभिपूरैः ७ विचारयामासततस्तुपान्थःकथंप्रगंतव्यमितःपुरस्तात्॥
मार्गस्तुनैवात्रविलोक्यतेहिचिंतातुरश्चेतिपपातभूमौ ८ पतितंतंसमालोक्यविश्वेशःकरुणार्द्रधीः तत्संकटवि
नाशायप्रेषयामासकिंकरं ९ सदूतःपथिकंप्राप्यदृष्ट्वातत्संकटंदृढम् उपायंरचयामाससर्वचिन्तानिवारणं॥
१० निजांगुलिचतुष्केनसिकतायांसुविंदुकान् चतुरःसंविधायैवंपथिकंतमुवाचह ११ दूतउवाच भोभोपथि

रम:
१

येनस्य धायि दत्तं तेन उपासनेति संबंधः अथवा उपमामित्यस्यार्थांतरं विष्णोः पद्ममुपमात्वे
ऽनेन निधायि निश्चितवंतः विष्णुवदेवत्वं सेवनेनास्माभिरपि स्वैश्वर्यं प्राप्तव्यमिति भावः उ
पद्मं हृतीयमर्थः शंकरसंहितायां विष्णुमहिम्नपनंदिना यदनेनार्चितं लिंगं चारु चित्रं
विमुक्तिदं इंद्रनीलमयं येन समुत्पन्नपदं त्विदमिति तथा श्वेताश्वतराणां मंत्रोपनिषद्
क्रमेव ब्रह्मवादिनो वदंति किंकारणं ब्रह्म कुतः स्म जाता जीवाम केन क्व च संप्रतिष्ठा
अधिष्ठिताः केन सुखेतरेषु वर्तामहे ब्रह्मविदो व्यवस्थामिति केषांचिद्ब्रह्मवादिना
मृषीणां ब्रह्म जगन्मूलकारणमित्येतावन्निश्चितवंतं कारणभूतं ब्रह्म कोदेव इति
विश्वा ब्रुमाणानां कारणं ब्रह्म किमित्यादि रूपान्यप्रश्नाय दत्तपेयः कारणानि निखिला
नि तानि कालात्मयुक्तान्यधितिष्ठत्येक इत्यारभ्य तदनंतरं प्रधानममृताक्षरं हरः क्षरात्म
नाविज्ञाते देव एकः स एव क्रमेण तत्त्वमस्तार च्यवत्ताव्यक्तं हर ते विश्वमीशा इत्यादि
भिस्तैर्निर्णीतमर्थं प्रदर्शीयद्भिर्मंत्रैः कालाद्यवांतरकारणं वृंदस्याधिष्ठितो हरे
ज्ञादित्व रुद्र वाच्यो भगवान्मरः शिवएव कारणं ब्रह्मेति स्फुटीकृतं अन्येपि मंत्रास्त

लिं०चं०
२

चैव एकोरुद्रोनद्वितीयोवतस्थुः ईशानोस्योनिरवद्यः मायिनंतुमहेश्वरम् सर्वव्यापीस
भगवान् तंविश्वरूपमभवमभूतमीशं एकोहंसोभुवनस्यास्यमध्ये महान्स्त्रैमैवैपुरुषः छंदांसि
यज्ञः क्रतवोव्रतानिभूतंभव्यंयच्चवेदावदंति अस्मान्मायीसृजतेविश्वमेतत्तस्मिंश्चा
न्योमायया संनिरुद्धः मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरं तस्यावयवभूतैस्तु
व्याप्तंसर्वमिदंजगत् योदेवानांप्रभवश्चोद्भवश्चविश्वाधिकोरुद्रोमहर्षिः नमोहिर
ण्यगर्भंपश्यतमहांतंसएवकालेभुवनस्यगोप्ता विश्वाधिपः सर्वभूतेषुगूढः तमीश्वरा
णांपरमंमहेश्वरं तंदेवतानांपरमंचदैवतंपतिंपतीनांपरमंपरस्तात् विदामदे
वंभुवनेशमीड्यं नतस्यकश्चित्पतिरस्तिलोके नचेशितानैवचतस्यलिंगंसकार
णंकारणाधिपाधिपोनचास्यकश्चिज्जनितानचाधिपः सविश्वकृत्सर्वविदा
त्मयोनिः सकालकालोऽगुणीसर्वविद्यः प्रधानक्षेत्रज्ञपतिर्गुणेशः संसारमो
क्षस्थितिबंधहेतुरित्यादयोमंत्राः सकलप्रकृत्यधिष्ठानत्वसर्वकारणत्वसर्वेश
रत्वसर्वांतर्यामित्वाद्यनन्याधिपतित्वसर्वोपास्यत्वादिकं निखिलकल्याणगुणाकरत्वा

दुर्गा
२

करेभगवतिसांबसदाशिवेएवनिधायकार्त्स्न्येनपर्यवसिताः तथाथर्वशिरसिप्रथमखंडे दे
वाहवैस्वर्गंलोकमगमंस्तेदेवारुद्रमपृच्छन्कोभवानिति पृष्टवतोदेवान्प्रतीतोऽब्रवीद
हमेकः प्रथममासंवर्त्तामिचभविष्यामिचनान्यःकश्चिन्मत्तोव्यतिरिक्त इत्यादि
नोएवंमायोवेदससर्वान्देवान्वेदेत्यनेनशिववचनेनशिवस्यसर्वात्मत्वंप्रति
पादितं अनंतरंततोदेवा रुद्रंनापश्यन्तेदेवारुद्रंध्यायंति ततोदेवाऊर्द्ध्ववाह
वःस्तुवंतीति देवैरुपास्यमानत्वंतत्रसमानत्वंचदर्शितं तत्रच द्वितीयखंडे यो
वैरुद्रः सभगवान्मभुवःस्वःयश्चब्रह्मातस्मैवैनमोनमइत्यारभ्ययश्चविष्णुर्य
श्चमहेश्वरइत्यादिप्रकारेणब्रह्मविष्णुरुद्रमहाललक्ष्मीसरस्वतीप्रादीनांमहाभ
तानांचतद्विभूतित्वं प्रथमखंडोक्तसर्वात्मवचनेनासिद्धंविशिष्यनिरूपितं ततो
यचतुर्थखंडयोस्तदीयनामहेतुनिर्वचनमुखेनतस्यपरमभावःस्फुटीकृतः पंचम
खंडेतस्योपासनादेवमोक्षइत्युक्त्वा पाशुपतयोगात्मकतदुपास्तिप्रकारोदर्शितः
तदेवमादितआरभ्यांतंविमृश्यमानमथर्वशिरोवचनजातं शिवएवसर्वतोऽप्या

त

लिं०वं०
३

यानित्ति स्फुटीकरोति तथा मंत्रोपनिषदि शिवस्याशेषाधिष्ठानप्रतिपादनपरा मंत्राः
श्रूयंते यो योनिं योनिमधितिष्ठत्येको येनाऽऽसं सर्वा विचिनियोनयेद्य: घृतात्परं मंड
मिवातिसूक्ष्मं ज्ञात्वा शिवं सर्वभूतेषु गूढं एष देवो विश्वकर्मा महात्मा सदा जना
नां हृदये सन्निविष्टः यो देवोऽग्नौ यो ऽप्सु यो विश्वं भुवनमाविवेश य ओषधीषु यो वन
स्पतिषु तस्मै देवाय नमो नम इत्याद्याः तथा रुद्रोपनिषदि नमो भवायेत्यनुवाक
पंचकेन नमः श्रोतस्याय च द्वीप्याय चेत्याद्या मंत्राः सर्ववस्तुषु शिवस्य सद्भावं
प्रतिपादयंति तथा चमकमंत्राः अपि वाजादि कल्पावि प्रजापतिपरं दरपूर्वं
कं देवताशास्य को द्वादनं तं चाद्यजाद्याशास्य दानं चंद्रशिवस्यैवाहुः तथा वृह
दारण्यकश्रुतिः य एषोंतर्हृदय आकाशस्तस्मिञ्छेत इति दहरविद्योपास्य हार्दं
परमेश्वररूपकमस्य सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः स न साधुकर्मणा
भूयान्नो एवासाधुना कनीयानेष सर्वेश्वर एष भूताधिपतिरेष भूतपाल एष से
तुर्विधरण एषां लोकानामसंभवायेति शिवस्यानन्यसाधारणप्रभावमवर्णयत्

स

6

दुर्गा
३

तथा छांदोग्यश्रुतिः अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुंडरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नंत
रआकाशः इत्युपक्रम्य एष आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सो
ऽपिपासः सत्यकामः सत्यसंकल्प इति तद्गुणकीर्त्तनेन अथ य इहात्मानमनुविद्य
व्रजंत्येतांश्च सत्यकामांस्तेषु सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवतीत्यादिना तदुपासकानां
महाफलकीर्त्तनेन शिवस्य माहात्म्यं प्रकाशयन् तथा महोपनिषदपि सहस्रशी
र्षं देवं विश्वाक्षं विश्वसंभवमित्यादिनोपासकतादात्म्येनानुसंधेयं नारायणं तस्य हृ
दयकमलं तस्यैवेश्वानरात्मनः शिखां च वर्णयित्वा तस्याः शिखाया मध्ये पुरुषः परमात्मा
व्यवस्थितः इति हार्दस्य शिवस्य तत्त्वमध्यवर्त्तित्वप्रदर्शनेन स ब्रह्मा स ईशान इत्यादिना
इतरेषां तद्विभूतित्वख्यापनेन च तस्यैव भवं द्योतयन् श्वेताश्वतरशाखिनां मंत्रोपनि
षदपि च यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै इति यद्यप्ययं मंत्रः शिव
परः स्पष्टं न प्रतीयते तथाप्यस्याः शिवपरत्वमेव बोध्यं यो गेमां विदधे पुत्रत्वेन च प्र
हिणोति मे तत्प्रसादान्मया प्राप्तं प्राजापत्यमिदं पदं ब्रह्माणं मनवः पूर्वं सृष्ट्वा तस्मै
महेश्वरः दत्तवानखिलांश्चेदानात्मन्येव व्यवस्थितान् इत्यादि शैवमाहात्म्यादि

त

लिं०वं०
४

अनन्तत्वादिवचनैः स्वरूपलक्षणात् ननु रुद्रारण्यके शिवात्मानं निर्गुणप्रकरणमध्यपाति
त्वान्निर्विशेषब्रह्मपरं न शिवपरमिति चेन्न निर्विशेषत्वाद्यभावात्सगुणोपाधिविशेषग
नगुणकीर्तनद्वारे वस्तुतोपर्यवसानस्य वक्तव्यत्वात् हृदयकोशमध्यगतस्य ईशानस
र्वेश्वरभूताधिपतिशब्दितस्य शिवस्यैव गुणकीर्तनस्तुतिवाक्यत्वेन प्रतीतेश्च छांदोग्येपि
सत्यकामादिगुणोपदेशसहितविषयत्वेनोपासनाविधानं चेदुभयमपि शिवपरमेव अ
स्मिन्कामाः समाहिता इति नन्दकेश्वरवाक्येन पूर्वापरमंत्रसमर्पितं शिवरूपमुपास्यं तत्
प्रकृत्य तस्मिन्यदन्तस्तदुपासितव्यमिति शिवस्यैवोपास्यत्वप्रतीतेः ननु एवं सति पति
विश्वस्यात्मेश्वरं शाश्वतं नारायणं महाज्ञेयं हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः
पतिरेक आसीत् इंद्रो यातोऽवसितस्य राजा विश्वस्मादिंद्र उत्तरः अग्निरग्रे प्रथमो
देवतानां अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदंतरेण सर्वा अन्या देवता इति श्रुति
षु देवतांतराणामप्यपरिच्छिन्नैश्वर्यश्रवणात्कथं शिव एवापरिच्छिन्नैश्वर्य इति
चेदुच्यते बहूनां विकल्पेन सर्वेश्वरत्वासंभवः वस्तुनि विकल्पायोगात् नापि सम
च्चयेन परस्परेशित्वापत्तेः नापि कल्पभेदेन व्यवस्था सर्वेषामप्यैश्वर्यस्य का

न

8

दुर्गा

ततः परिच्छिन्नतयानकस्यापि सर्वेश्वरत्वमिति दोषापातात् तस्मात्तादृशेषु वचनेषु कानिचित्स्वनी
तार्थपराणि कानिचिदन्यथानेयानीति सर्वैरभ्युपगन्तव्यं बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरि
ष्यति इतिहासपुराणाभ्यां वेदार्थमुपबृंहयेत् अनन्तशाखासापेक्षे वैदिकार्थविनिर्णये
स्वबुद्धिकल्पितान्न्यायाद्गरीयोऽप्युपबृंहणं वेदार्थीयः स्वयं ज्ञातस्तत्राज्ञानं भवेदपि ऋषि
भिर्निश्चिते तस्मिन्का शंका स्यान्महात्मनामिति व्यासवचनात् यानि सोपबृंहणानि वच
नानि यथार्थपराणीति सिद्धं ब्रह्मविष्ण्वग्नीन्द्राकार्कजलभूमिप्रोगमाः सुरासुराः संभ
भूतास्ततः सर्वे महेश्वरादित्यादीनि वृत्तांडपुराणादिदृष्टान्युपबृंहणानि तेषामनु
सारेण व्यवस्थापनं न्यायः पुरुषबुद्धीनामव्यवस्थितमर्यादत्वेन तत्कल्पितन्यायैर्व्यवस्थि
त्यसिद्धेः अथवा ईश्वरस्यैवेन्द्रादिसर्वशब्दवाच्यत्वात्सर्वेषां वचनानां परस्परविरुद्धा
भाव एव नामानि तत्त्वगोविंदयानि लोके महांति च तान्येव ममनामानि नात्र कार्या
विचारणेति कैलासयात्रायां शिववचनात् शिवं प्रसूत्य सर्वाणि ह वा एतस्य ना
मधेयानीत्याश्वलायनस्मरणाच्च कानिचिद्वेदवाक्यानि ब्राह्मणा वेदवित्तमाः
रुद्रमूर्तिसमाश्रित्य त्रिविषपरमेकारणे पर्यवस्यन्ति विष्णुंप्राप्त्यस्तथा वाक्यानि कानि

लिं०चं०
५

चित् विष्णुमूर्त्तिं समाश्रित्य ब्रह्ममूर्त्तिं च कानिचित् आग्नेयीं मूर्त्तिमाश्रित्य प्रवृत्ते वाक्यानि का
निचित् सूर्यमूर्त्तिमुपाश्रित्य तथैवान्यानि कानिचित् एवं मूर्त्तीप्रधानेन द्वारेणैव मुनी
श्वराः प्रतिपाद्यो महादेवः स्थितः सर्वासु मूर्त्तिषु इत्यादिस्कांदोक्तिदर्शनाच्च अश्नुते सर्व
हविषां भोक्ता चैव फलप्रदः सर्वदेवतनुर्भूत्वा सर्वात्मा सर्वसंस्थितः एवं वृत्तिर्देवानां
कव्यं कव्याशिनामपि पाकं च कुरुते वह्निः सोपि मच्छक्तिबोधितः गोप्ता चैव जगच्छा
स्तारक्षः सर्वा महेश्वरः यज्ञानां फलदो देवो महादेवनियोगतः इति कूर्मपुराणाच्च स
र्वश्रुति ३ वाक्यानि शिवोत्कर्षपराणि दर्शितानि अथ महाभारतरामायणभागवता
द्यष्टादशपुराणवचनानि शिवोत्कर्षपराणि प्रदर्श्यन्ते महाभारते आरण्यके पर्वणि
तीर्थयात्राविधौ ततो गच्छेत्सुवर्णाक्षं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं यत्र विष्णुः प्रसादार्थं रु
द्रमाराधयत्पुरा वरांश्च सुबहूंल्लेभे दैवतैः परिपूजितः उक्तश्च त्रिपुरघ्नेन परितु
ष्टेन भारत अपि चास्मै प्रियतमो लोके कृष्ण भविष्यसि त्वन्मयं च जगत्सर्वं भविष्य
ति न संशयः इति द्रोणपर्वणि अश्वत्थामानं प्रति लिंगार्चनादेव कृष्णार्जुनयोरुत्क
र्षः प्रतिपादितः शांतिपर्वणि यं विष्णुरिन्द्रः सह पद्मयोनिर्ब्रह्मा लोकपितामहः स्तुवंति विवि

१०

दुर्गा
पू

यः नप्त्रादिग्रहणं व्युत्पत्तिपक्षे नियमार्थम् तेनेह न पिता पितरौ पितरः पितरं पितरौ पितॄ
न् ऋतो ङि धातुवत् एवं [illegible] मातादयः ना नरौ नरः नृ च अस्य नामि वा दीर्घः नृणाम् नृणाम्
ओतो णिदिति ओकाराद्विहितं सर्वनामस्थानं णिद्वत् गौः गावौ गावः औतोऽम्शसोः ओतो म्
शसोरचि आकार एकादेशः गाम् गावौ गाः गवा गवे गोः रायो हलि अस्य आकारादेशो हलि विभक्तौ
राः रायौ रायः राभ्याम् इत्यादि ग्लौः ग्लावौ ग्लावः ग्लौभ्याम् इत्यादि इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः रमा
औङ आपः आबन्तादङ्गात् परस्य औङः शीः स्यात् औङित्यौकारविभक्तेः संज्ञा रमे रमाः सम्बुद्धौ च
आप एकारः स्यात् संबुद्धौ हे रमे हे रमे हे रमाः आङि चापः आङि ओसि चाप एकारः रमया
याडापः आपः परस्य ङितो याडागमः वृद्धिः रमायै रमाभ्यः रमयोः रमाणाम् रमायाम् रमासु
एवं दुर्गादयः सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च आबन्तात्सर्वनाम्नो ङितः स्याट् स्यादापश्च ह्रस्वः सर्वस्यै सर्व
स्याः सर्वासाम् सर्वस्याम् शेषं रमावत् एवं विश्वादय आबन्ताः विभाषा दिक्समासे बहु
व्रीहौ सर्वनामता वा उत्तरपूर्वस्यै उत्तरपूर्वायै तीयस्य ङित्सूपसंख्यानम् द्वितीयस्यै द्वितीया

18

हेतृपोतृप्रशास्तृणाम् अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम् अप्वादीनामुपधाया दीर्घोऽसंबुद्धौ सर्वनामस्थाने क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः
क्रोष्टारं क्रोष्टारौ क्रोष्टॄन् विभाषा तृतीयादिष्वचि तृतीयादिष्वजादिषु क्रोष्टुर्वा तृज्वत् क्रोष्ट्रा क्रोष्टे
ऋत उत् ऋतो ङसिङसोः उरिति उदेकादेशो रपरः रात्सस्य रेफात्संयोगान्तस्य सस्यैव लोपो नान्यस्य
रस्य विसर्गः क्रोष्टुः क्रोष्ट्रोः नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट्पूर्वविप्रतिषेधेन क्रोष्टूनाम् क्रोष्टरि क्रो
हलादौ च शंभुवत् हूहूः हूह्वौ इत्यादि अतिचमूशब्दे तु नदीकार्यविशेषः हे अतिचमु अति
चम्वै अतिचम्वाः अतिचमूनाम् अतिचम्वाम् अतिचमूषु खलपूः ओः सुपि धात्ववय
वसंयोगपूर्वो न भवति यत्र वर्णस्तदन्तो यो धातुस्तदन्तस्यानेकाचोऽङ्गस्य यण् स्यात् सुपि खलप्वौ
खलप्वः एवं सुल्वादयः स्वभूः स्वभुवौ स्वभुवः एवं स्वयंभूः वर्षाभूः वर्षाभ्वश्च अस्य यण् स्यात्
सुपि वर्षाभ्वावित्यादि दृन्भूः दृन्करपुनः पूर्वस्य भुवो यण् वक्तव्यः दृन्भ्वौ दृन्भ्वः एवं कर
भूः पुनर्भूः धाता हे धातः धातारौ धातारः ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम् धातॄणाम् एवं नप्त्रादि

त्र=
तं च्य

रयं मिति तु न विधिः किं त्वनुवादः अतस्तदिनमिति न विरुध्यते एवं स्थिते येन तंत्र कृ इति य व्याख्यातारस्ते
षां मयः किंतु तेन ज्ञायते इत्येव संबंधः प्रकृतार्थत्वाच्च नय व्यापेदोतिते मिति विद्यमाने पदे हरति प्रथमा ततः
तः परस्या देशः ज्ञायते इत्यस्मात्स्वरः इति प्रथमान्तेन च ज्ञायते इति वाक्यमिति त्रमितवचन त्रसहरिस्वा...
ज्ञायत इति तंत्रेणानेकसंबंधात् चादिर्निपात इति तत्र आदिर्यस्य स चादिः आदिशब्दो व्यवस्थावाचकः प्रकारा
र्थ इत्यन्ये तेनानुक्तानामपि संग्रहः निश्चयेन यतंतने कष्वर्थेष्विति द्योतकत्वान्निपाताः ज्वलादेर्णः निपा
ताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति त्रयः अनेकार्थाश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति ते त्रयः अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे
पाठे तत्र अन दृष्टा न मिति केचित् निपातसंज्ञा तु स्वरादेर्नाम संधिनिषेधश्च नावार्थे निष्कर्षः प्रणम्यापि तु रेनात
अमितत्र तेमं कर्त्तानिर्थमम् अव्ययार्थे प्रकल्पे पूर्वाचार्ये स्तर्दरितम् वपुनरार्थे वाविकल्पे हस्कु पादपूर्णे यः हिंति
श्चये अह ह खेदे एवावधारणे एवमङ्गीकारे नूनं निश्चये पथक् कुजिन्तार्थे विना ऋते अंतरेण वर्जनार्थे स्व
स्ति कल्याणे अस्ति सत्तार्थे दोषा नक्तं रात्रौ मृषा मिथ्या असत्ये नियमः अन्योन्यार्थे अथ अथो आनंतर्ये ह्यस्
पूर्वेद्दिने श्वः परेद्युः उच्चैस् उन्नत्वे नीचैस् नीचत्वार्थे स्वरिति स्वर्गे परलोके च अंतरमध्ये प्रातः प्रत्यूषे पुनः
र् नूयस् पौनःपुन्ये असकृत् वि तर्के अंतरा मध्ये अलम् आयानु निवारणे ईषदल्पे किल खलु वै इति ति
श्चये आरात् दूरसमीपयोः नशामनर्थे यत् यत् कारणे तत् तत्कारणे शश्वत् मातसे अमंवो धने निषेधे नि

प्रणाम्येत्यत्र नतिशब्दस्यात्कृष्टन
मनेत्वक्षणप्रशब्दस्यतात्पर्य
द्योतकत्वमुपसर्गाणांद्योतकत्वा
पगमात्तत्वं चापराभवतिरिपु
क्रमधात्वा सकर्मकत्वानुपपत्ते
स्तथाहि सत्तावाचकस्य भवते
सकर्मकत्वंनस्यातिस्वार्थफ
लव्यधिकरणव्यापारवाचत्वं स
कर्मकत्वमितिसकर्मकलक्षण
रहितत्वेन स्वार्थफलसमानाधि
करणव्यापारवाचकत्वमकर्म
कत्वमित्यकर्मकलक्षणवत्वा
त् अतः प्रत्यक्षसिद्धसकर्मक
त्वमित्युपसर्गभववाचकत्वेबो
धंपरोपसर्गस्यतात्पर्यद्योत
कत्वंच प्रशब्दस्यार्थप्रकर्ष
ह्याचेतोपलक्षणः पुराकवेनि
त्वावह्नियोतेतस्मान्मांगलि
कानुमापितिस्मरणान्न ॥
गलिकत्वेनप्रणामस्यादोष
यागः ननुप्रणामस्येचारणं
नेव मंगलत्वेति विघ्नध्वंसात्मन
नमस्कारलक्षणमंगलाचर
णंव्यर्थमेवेतिचेन्न वस्तुत
रविघ्नध्वंसस्य विघ्नप्रागभावस्य
ध्वंसस्यवामंगलफलचानुपपत्तिसाध्य

त्वनियमनादिद्वितीयमंगलाचरण

लभ्यमाने पुंनातरीयकस्तु संकरो न दोष इति भावः संकरो नाम भिन्नलिंगानां मिश्रितानां रूपः यथास्तव इति
पुल्लिंगमुक्त्वास्तोत्रं नपुंसकमुक्त्वानुतिः स्तुतिरिति स्त्रीलिंगावुक्तौ ॥ ननु स्तुतिस्तोत्रं स्तवो नुतिरिति क्रतं ॥ एवं
मनुर्जननजन्मानीति नपुंसकलिंगानि रूप्यजनिरुत्पत्तिरिति स्त्रीलिंगे उक्ता उद्भव प्रादुः पु... लिंगउक्ताः
यत्तु स्वामिनोक्तं एतच्च क्रमाहते यत्र सजातीयश्लोकादौ क्रमभंगात्रविवर्जिततत्र... उक्तानां भिन्नलिंगानां द्वंद्वाद
पः कृता एव यथा वर्णाः पक्षी पुरस्कारा... नैवधीत्यादौ द्वंद्वसंकरो भ्रात्रादवि कल्पो व... कृत इति ॥ त
स्मिंस्त्वा ॥ इत्यादि हि पक्षी पुरे त्यादि निर्वाहे ऽपि भ्रात्रादाव निर्वाह एव ॥ तत्र क्रमभंगात्रस्यादित्यपि पादत्रिवित
तात् ॥ अत एवाक्षरो यत्तरत्नोग धर्व... यदाद्यस्यादाव... निर्वाहः यदपि उपाध्याय... क्रमाहतद्दुष्टमत
गंडुमन्वानः क्रमेण इतेपरिपाद्यपादे... इति व्याख्यादिति स्वामी ॥ तदपि न अतगंडुमन्वान ॥ स्वानि
वीडे तादस्मद्दुक्तारी त्यातस्य नामजं स्यात्... द्वंद्वानां लिंगानां समाहार... स्त्रिलिंगी तत्र त्रिष्विति पदं ज्ञेय
ति तिपदि भाष्ये तथा त्रिषु स्फुलिंगो ऽग्निकणाः न्यायसिद्धं चैतत्त त्रिलिंग्य... तिरिक्तस्याप्यन्तरस्यासंभवाद
योगाच्च स्त्रीपुंसौ मिथुनं तत्द्वद्वयोरिति पदं ज्ञेयम् ॥ यथाहु यो ज्वील कीलौ ॥ द्वयोरिति द्विशब्दव... योगोपल
क्षणं ॥ तेन द्विहीनं... सर्वे सर्वद्वयहीनेकुकुंदरे इत्याद्युपपद्यते तथा निषिद्धलिंग यस्य तन्निषिद्धलिंगपदं प्रो

प्रा॰टी॰पु॰ ६

षार्थ्येषो वलिंगकं ज्ञेयम॥ इदमभिन्यायसिद्धं॥ विशेषनिषेधेषोषाभ्यनुज्ञानात् यथावज्रमस्त्रीतितुरंते
यस्यतत् वंतं॥ अथ आदिर्थस्यतदथादि॥ वंतंच अथादिचनामपदं लिंगपदं सर्वनामपदमव्ययपदंच
पूर्वान्वयिन भवति किंतूत्तरान्वयि॥ नगरी वमरावती॥ जनो यथूः वंवरितामिति चनामपदं पुंसिवंत
द्धिः॥ षास्तंचापत्रिषुद्रव्य इति लिंगपदं तस्यतु त्रिये ति सर्वनामपदं चान्तु पुंसी ह्यव्ययपदं अथपूर्वाद्धो अथो
पूर्वद्रस्याप्युपलक्षणम् यथानुक्तौ शेषाव्ययोहासः न्यायसिद्धमिदं तुनापूर्वी स्यादिशेषवधात नात् पु
षापूर्वे नचार्थान्तरारंभात भ्रमविषयं चेतत उदयानंतं पुंसि वेत्यत्र तु न दोषः उत्तरस्यानामतामलि
गवाचिनान्वयेपि दोषाभावात् वस्तुत स्त्वत्रपादपूरणायचकाराद्येवपठितं युक्तम्॥५॥ श्रीरामकृष्णः